

ПЕПЕЉАРА ЗА ДУВАН

У зиму 1958. године похађао сам вечерње одељење Лењинградског државног универзитета. Живео сам близу Финске железничке станице и после рада у фабрици путовао сам, аутобусом 47, од куће до факултета. Бродски је живео на Литејном, у чувеној кући Мурузи, у којој су пре њега становали Мерешковски и Зинаида Гипијус. Ишли смо истим путем (много касније се испоставило да сам са свим песницима из куће Мурузи ишао истим путем – на Запад). Бродски је дању радио, као и ја, а увече је посеђивао семинар из историје КПСС, који је за мене био обавезан, а за њега, слободног слушаоца, просто интересантан – по чему тачно, мени у почетку није било ни на крај памети. Он се са руководилицом семинара није слагао у Стаљиновој дефиницији нације, која је још сматрана непоколебљивом. Са запрепашћењем сам приметио да доценткиња није потказала Бродског. Полемика са партијским догамама је управо престала да буде кажњива. Бродски је осећао трпељивост даме, која би га пре неколико година могла послати у логор. Други разлог за његов долазак на тај семинар, који нам није пружао никаква знања, ја не видим. Тада је Бродски почео да пише поезију.¹

Вече поезије на универзитету, на коме је Јаков Гордин рецитовао своје песме, окупило је много слушалаца и жељних да заподену полемике. Када је ораторски ред дошао на Бродског, он није био у стању да каже ништа. Пена му је избијала на уснама, којима није могао да изусти ни реч. Студенткиња Академије за сликарство, која је намеравала да за историју сачува то што се дешавало те вечери, расејано је одложила перо. Тек сада ми је јасно да неизрециво муцање Бродског јесте и било то, о чему је хтео да нас информише. Он је нама, који смо полемисали о поезији, показао како наш говор са свим својим неизбежним општим местима, без којих не би ни био средство за комуникацију, јесте у потпуности разрушив, претворљив у пену. То, што није казао Бродски, било је деструкција оног о чему смо ми брбљали. Супротност наших судова о поезији била је за Бродског савршена афазиа. Касније се она претворила у хиперфазиају – у виртуозно владање таквом песничком речју, која саопштава нешто у оној мери у којој покорав читаоца, запетљавајући га у лавиринт зависних реченица, не дарујући му предак на граници строфа које се синтаксички продужавају у следећим строфама, не пуштајући га на слободу из све трајнијих и трајнијих, готово бескрајних лирских текстова, тако карактеристичних за Бродског.

Једном у зиму 1958. године, после вечерњих предавања, Бродски и ја, висећи на папуцици четрдесетседмице, враћали смо се кућама, које су биле на истој градској осовини. Када је аутобус избио на мост преко Неве, Бродски ми је викнуо: „Решио сам да не при-

¹ Јаков Гордин ме је исправио: он сматра да се Јосиф латио поезије годину дана раније. Али у успоменама, које је Бродски поделио са Соломоном Волковым, старт своје песничке каријере везао је за своју осамнаесту, односно за 1958. годину. У принципу сам склон да више верујем Јакову, него Јосифу и себи. Али, нека разилажење у датумима остане нерешено. У сваком случају, управо у осамнаестој години Јосиф се одважио да обнародује своје стваралаштво – однео је своје песме песнику-маринисту Иљи Авраменку, који је био крајње незадовољан њима.

хватам.“ Граматички објекат није био наведен. Али није било тешко одгонетнути алузију на фразу Мајаковског, који је изјавио да за њега, као и за остале московске футуристе, није постојало питање да ли прихватити или не прихватити бољшевичку револуцију. Не успевам да се сетим шта сам тог тренутка тачно помислио о оном што ми је рекао Бродски, пре свега, бојао сам се да ћу пасти са папучице аутобуса препуног путника и тешко да сам могао добро да расуђујем, али знам да моје памћење не би до сада задржало саопштење, да оно за мене одмах није имало нарочиту тежину.

Затим је уследила самаркандска епизода. Са двојицом јатака, од којих је један некада био пилот, Бродски је покушао да с аеродрома близу Самарканда украде авион, како би одлетели у иностранство. Отмица је пропала. Један од завереника је био дијаметрална супротност професорки историје КПСС-а. По повратку из Средње Азије у родни град, Бродског су три дана држали у ћелији истражног затвора. Случај се ограничио на ту привремену меру застрашивања.

У лето 1992. године Бродски је гостовао у Минхену. После физичара Вајзекера и деведесетогодишњег Јонаса, стручњака за оно што противречи свакој физици, за гностицизам, требало је да резимира наше столеће. Уместо да држи говор великом немачком аудитооријуму, окупљеном у позоришту Принц-Регентен, он је почео да рецитије руске песме. Три девојке су у недоумици напустиле салу и у мени побудиле, по контрасту а истовремено по необичној сличности, лик оне која је некада давно стенографисала песнике у Лењинграду. Отишао сам у глумачку гардеробу, код Бродског, ког нисам видео двадесет година, он ме није препознао, а када сам му се представио, гурнуо је у уста други крај своје вечите цигарете, припалио је наопако и, будући очајнички пушач колико и велики песник, потрудио се да, без обзира на неотклоњиве тешкоће, пуши цигарету како треба. Када смо изашли на степениште позоришта, Бродском је прискочио мршав и онизак човек у црној кожној јакни. „Знаш ко је то био?“ – упитао ме је Бродски, пошто је завршио свој разговор са захтевним саговорником који га је позивао да напише неки чланак за неке руске емигрантске новине. На моје „не“ је додао: „Он ме је оцинкарио.“ На моје питање шта ради тастер у Минхену, уследило је врло равнодушан одговор: „Ноћива у некој цркви.“²

Лик невиног стихотворца, кога није односио Левијатан, у примени на Бродског је митски. Стране су се међусобно бориле – не равноправно, разуме се, али ни тако да бисмо ми имали право да видимо зачетницу распри у оној која је (тада) била јача.³

Феномен Бродског не може се разумети без покушаја да се схвати шта је злочин. Средина младих интелектуалаца, у којој се вртео Бродски, најмање је била правнопослушна. Будући професор физике бавио се спекулацијом која се строго кажњавала по закону. Прозаист будућег светског имена није штедео своје песнице, као ни многи други од нас. Будући позоришни радник високе класе, ради шале је са аеродрома одвезао линијски аутобус, пун путника. Списак сличних примера могао би да буде дуг, као песме Бродског. О својим умећима ћу ћутати, злоупотребљавајући власт аутора над текстом. Са своје стране, ти који су кршили закон, не дилетантски него с професионализмом, дешавало се, волели су књижевност и чак се поигравали стиховима. Једног од њих смо блиско знали и Бродски,

² У разговорима са Соломоном Волковым, Јосиф излаже тај сиже тако да треба сматрати како му је идеја крађе авиона пала на памет сасвим случајно, када се обрео у Ташкенту. Памтим како смо се опраштали када је летео тамо. Јосиф је био концентрисан и тужан. Утисак је да се тада опраштао једном и заувек.

³ Пошто сам купио, по то и продајем. Нека архивисти утврде је ли Јосиф имао право у својој тужби.

и ја. Специјалност му је било насилно одузимање робе од сувише лаковерних шверцера. У средини, о којој говорим, уопште није било све дозвољено. Дозвољен је био криминал на основу надметања – са државном трговином, која ти је остављала само да желиш најбоље, међусобног у боју песницама или у просипању лудачких шала, са злочинцима итд. Државни терор, који је до тада био ван сваке конкуренције, замењивао је час велики, час мали криминал одоздо, заподевајући конкуренцију. *Qu'est-ce que la concurrence? C'est la vol.*

Бродски је постао велики песник када му није успела отмица авиона. Куда води сваки злочин? Преко границе закона, у туђу земљу, у иностранство – и још даље, туда где нема наших тела. Атински суд је кривио Сократа зато што је осећао претерано спознајно интересовање за подземни свет – оптужио га је за емиграцију из овдашње реалности. Спремајући се да отме авион, Бродски је мислио злочин као метафизичар, пре свега. Злочин је превазилазио нашу свакидашњу ситну криминалност (иако се, можда, и напајао њоме) не само зато што је издаја социјалистичке Отаџбине у очима власти била кудикамо тежи грех него све наше укупно узете противправне радње, већ зато што је он, у првом реду, обелодањивао квинтесенцију злочина. Какви год да су спољашњи разлози омели Бродског да оствари своју замисао, овде је такође постојала унутрашња законитост, која се састоји у томе да чист злочин, који врши метафизичар, нема форму. Изузетак је тако чиста, као сама суштина, као ноумен – уметничка форма.

Стваралаштво Бродског је злочиначко, мада уопште не легитимише презир према законима, као што је то било својствено демонској поезији Зла из XIX и с почетка овог, XX века. Бродски види све, било шта, иза границе свега, из оног вакуума у коме се нађу онда када преступна емиграција достиже пуноћу, „из ниоткуда“, из „пустоши“, где су морали да се зауставе, из „безбојне ледене глади“ („Јесењи крик јастреба“), из простора одакле „нема повратка“. Ако се и враћају на Васиљевско острво, у остављени крај, то је зато да би умрли. Ако и побегну из ћелије за доживотно осуђенике, то је зато да би се опет добровољно настанили у њој („Мрамор“). Бродски је самог себе прогнао у пуну ононостраност. Метафизички злочин откида од „овог“ света у свој целини и, пошто је тек само одлазак из њега, не дозвољава да се каже ништа одређено о инобићу. Бродски је волео Баратинског, кажњеног за младићку крађу: „Ја сам из племена духова, А не становник Раја...“ Једно време је, изгледа, био религиозан. Док му се није приближио рок за одлазак у Америку.

Постоји мишљење да је Бродски био последњи генијални песник XX века, човек који је ризиковао да освоји позицију на коју је мало ко посезао у постмодернистичкој епохи. Оно ме поткупљује. Али при томе нема одговора на питање шта представља место генија у постмодернизму, чија су својства: негирање субјектности и оригиналности, култ малих група и плурализма, писање нове апокалипсе која катастрофички завршава саму апокалиптичност (без које геније не може проћи), изјава о крају „великог наратива“ итд. Последње уточиште генија у постмодернизму било је злочинство. У условима у којима је истина релативизирана, раздата сваком на самоодлучивање, експрописана од ауторитета, лишена апокалиптичке непобитности, генијалан остаје тај који не врши са свима заједнички злочин против истине, која увек жели да буде једна и недељива, него види истину у самом злочину.

У оном незнатном, полусобном простору, опеваном снагом непотребном за предмет, ту где се Бродски тискао са родитељима, све је било засуто пепелом од цигарета. Пепео је био на гомилицама. Бродски готово да није користио пепељару. С времена на време би тресао пепео не гледајући куда, преко рамена.

Пушење се не своди само на потрошњу никотина. При пушењу, које је постало [...] модерна тема у Деридиној философији и Остеровим филмовима, није мање битно – *видљиво* претварање телесности у дах-дух. Дувански дим, који се постепено раствара у псеудософијски облачић над нашим главама и окружује их готово као нимб, омогућава да посматрамо оно што ми, у принципу, не би требало ни да видимо – настављање нашег биофизичког постојања у идеалном, у небеском, наш одлазак у висину. Пушење потврђује присуство Логоса на начин који се назива *argumentum a contrario*: ако Плот може да се разваплоти пред твојим очима, онда и Реч може да постане Плот. Плава струја коју издишемо – друго је говорне артикулације, оно није упућено људима, сродно је пени на уснама деветнаестогодишњег Бродског. Пушење није пуко ћердање супстанце (дувана) него њена левитација – њено лебдење, посредовано објектом. Државни лов на пушаче продужава живот грађанима, али их лишава уживања у упознавању са бесмртношћу овде и сада. Пушење је од сада криминализовано. Што можда није толико неправедно – и не само због тога што љубитељи дувана шкоде здрављу околине. У пушењу, заиста, има нечег од злочина: и једно, и друго – бекство су преко границе. Сатеривањем пушача у резервате, попут индијанских, кажњавају их на најтрадиционалнији начин – ограничавају им слободу кретања.

А сад о пепелу. Материја, која превазилази тежу, не нестаје у потпуности. Дувански пепео се разликује од других производних отпада по томе што је истовремено и непотребни остатак производње, и – пошто се дим распрши, попут трага од авиона – њен главни продукт. Када из куће избацујемо пепео, неправедно га мешајући са осталим смећем, ми само одбијамо да признамо себи како смо у стању да стварамо и производе овакве врсте. У њих се убраја још један – леш на месту убиства. И у том случају се губи разлика између оног што се производи, и оног што одлази у отпад. Пепео – крунски је доказ који сведочи о аналогiji између пушења и злочина. Пушењу се самозаборавно препуштају детективи и гангстери, приказани у књижевности и на филму – прочитао сам у једном чланку о историји цигарета. Бродски, својим нехтењем да крије пропадљиве остатке дувана, у највећој мери је био свестан пушач.

(Са руској њревели **Рагмила Мечанин**)